

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою
історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) –
відповідальний секретар
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка
відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто
цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ЗМІСТ

ВПЛИВ ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА
ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ
ЗАКАРПАТТЯ
Атмажов Олег с.10

БЛИЗЬКОСХІДНІ ПРОБЛЕМИ ХХ – ХХІ СТ. В ПУБЛІЧНІЙ
ІСТОРІЇ
Бессонов Ростислав с.16

ІНФРАСТРУКТУРА РАДЯНСЬКОГО ПОБУТУ: СТВОРЕННЯ
ПАЛАЦІВ УРОЧИСТИХ ПОДІЙ ТА «ЧЕРВОНИХ КУТКІВ»
Білка Олена с.23

ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я ЯК ЛІМІНАЛЬНИЙ ПРОСТІР
АНТИЧНОГО СВІТУ
Буряк Євгенія, Сєкерська Олена с.30

ОДЕСЬКА ЄПАРХІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ
ЦЕРКВИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК ЦЕРКОВНО-
ДЕРЖАВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
Вітрук Володимир с.37

В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УНР В
ЕКЗИЛІ У 1920-1930 РР.
Войналович Олександра с.44

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В
ОДЕСІ
Возіян Микита, Савченко Віктор с.52

ВПЛИВ МУЗИКИ НА СУЧАСНУ МОЛОДЬ УКРАЇНИ
Гайдай Артем, Савченко Віктор.....с.60

Володимир Вігрюк, здобувач третього рівня вищої освіти Київської духовної академії і семінарії, м. Київ

ОДЕСЬКА ЄПАРХІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Анотація: Стаття зосереджена на аналізі структурних змін, управлінських практик і кадрової політики в межах Одеської єпархії Української Синодальної Церкви 1920-1930-х років, а також на їх впливі на конфесійну динаміку, релігійну ідентичність та суспільні процеси на Одещині в умовах радянської модернізації.

Ключові слова: українське обновленство; церковно-державні відносини.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Проблематика церковно-державних відносин у радянській Україні міжвоєнного періоду залишається однією з ключових у сучасній церковно-історичній науці. Особливого значення вона набуває в контексті дослідження обновленського руху, який був інструментом радянської релігійної політики та водночас спробою інституційної адаптації православ'я до умов тоталітарної держави.

Українська Синодальна Церква постала в умовах глибоких трансформацій церковно-державних відносин як складова обновленського проекту, що поєднував програму внутрішньоцерковної модернізації з декларованою лояльністю до радянської влади. У цьому контексті аналіз діяльності окремих єпархій дозволяє простежити реальні механізми взаємодії церковних інституцій із державними структурами на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (історіографія проблеми). Проблематика обновленського руху та церковної політики радянської влади ґрунтовно висвітлена у працях А. Киридон, В. Пащенко, Г. Білан, О. Тригуба, які розкривають загальноукраїнський контекст формування та функціонування обновленських структур.

Окремі регіональні аспекти, зокрема ситуація на Півдні України, розглядаються фрагментарно.

Дослідження, присвячені Одеській єпархії, здебільшого зосереджені на окремих постатях (єпископ Онуфрій (Гагалюк), Ювеналій (Мошковський)) або окремих епізодах репресивної політики, не розглядаючи єпархію як цілісний інституційний механізм церковно-державної взаємодії.

Виділення не вирішених раніше аспектів проблеми. Попри наявність значної кількості праць з історії обновленського руху, недостатньо дослідженим залишається питання функціонування Одеської єпархії як регіонального інструмента реалізації радянської релігійної політики. Не отримали належного висвітлення механізми формування обновленської адміністрації, роль єпархіальних архієреїв, специфіка українізаційних процесів у мультикультурному середовищі портового міста та значення єпархії у формуванні міжнародного іміджу радянської релігійної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є комплексний аналіз діяльності Одеської єпархії УСЦ як інституційного чинника церковно-державних трансформацій у міжвоєнний період, з'ясування особливостей її взаємодії з радянською владою, внутрішньої організації, участі в українізаційних процесах та впливу на релігійне життя регіону.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

- з'ясувати історичні умови становлення УСЦ на Півдні України;
- схарактеризувати соціокультурний і географічний контекст функціонування Одеської єпархії;
- проаналізувати процес формування обновленської адміністрації та роль державних органів;
- дослідити конфлікти між обновленськими структурами і традиційним духовенством;
- визначити значення українізаційних процесів у діяльності єпархії.

Виклад основного матеріалу. Українська Синодальна Церква (УСЦ) постала в умовах глибоких трансформацій церковно-державних відносин у радянській Україні як складова обновленського руху, що поєднував програму внутрішньоцерковної модернізації з декларованою лояльністю до радянської влади. УСЦ позиціонувалася як альтернативна православна структура, здатна функціонувати в умовах

жорсткого державного контролю, секуляризаційної політики та системного тиску на традиційні форми церковного життя.

Особливе місце в цьому процесі посідала Одеська єпархія, яка в міжвоєнний період стала одним із ключових осередків обновленського руху на Півдні України. Її значення зумовлювалося геополітичним положенням Одеси як великого портового міста, багатонаціональним складом населення, активними міжнародними контактами та підвищеною увагою з боку радянських органів влади.

Історичний контекст становлення УСЦ на Півдні України.

Після революційних подій і встановлення радянської влади православні інституції на території України зазнали радикальних змін. Політика секуляризації культового майна, закриття духовних навчальних закладів, репресії проти духовенства та демонтаж традиційних форм церковного управління стали складовими загальної антирелігійної стратегії більшовицької держави.

Водночас радянська влада прагнула не лише зруйнувати традиційне православ'я, але й створити керовану церковну структуру, здатну стабілізувати релігійну ситуацію. Таким проектом стала Українська Синодальна Церква, яка отримала формальне визнання і підтримку державних органів та впродовж 1920-х років стала найбільшою легальною православною організацією в УСРР [1, с. 131-132].

УСЦ виникла на тлі гострої конкуренції між різними церковними течіями – від патріаршого православ'я («тихоновців») до радикальних обновленських угруповань. Її ідеологія передбачала реформу церковного управління, декларування соборноправності, залучення мирян, перегляд канонічних норм і використання національної мови в богослужінні [2, с. 85].

Одеська єпархія: соціокультурний та географічний контекст.

Одеська єпархія мала розвинену церковну інфраструктуру ще до революції, проте події громадянської війни та радянська релігійна політика суттєво трансформували її статус. У 1919-1920 рр. більшість традиційних православних інституцій було ліквідовано або поставлено під жорсткий контроль, зокрема припинила діяльність духовна семінарія.

Одеса як портове місто з багатонаціональним складом населення та міжнародними контактами стала зручним простором для апробації моделі «контрольованого православ'я». Саме тут радянська влада прагнула продемонструвати можливість співіснування церковної

структури з новим політичним режимом, зберігаючи при цьому механізми повного адміністративного контролю.

Формування обновленської адміністрації та справа єпископа Алексія (Баженова). Одним із найбільш показових епізодів становлення УСЦ в регіоні стала справа єпископа Тираспольського Алексія (Баженова). З метою примусу до співпраці з органами ДПУ проти нього було порушено кримінальну справу, яку передано до Одеського губревтрибуналу.

11 вересня 1922 р. перед судом постав увесь склад духовної консисторії періоду 1919-1921 рр. Усіх обвинувачували у «саботажі» декретів радянської влади щодо відокремлення Церкви від держави, а згодом – у «контрреволюційній діяльності». Попри це, вирок виявився відносно м'яким, а покарання щодо єпископа Алексія було умовним і супроводжувалося фактичною вимогою лояльності до «Живої церкви».

Уже наприкінці вересня 1922 р. за безпосередньої участі Одеського ДПУ та губкому партії було ухвалено рішення допустити Алексія до керівництва Одеською єпархією як «керовану» фігуру, попри формальне звільнення його на pokій постановою ВЦУ. Цей випадок яскраво ілюструє механізми формування обновленської ієрархії в умовах прямого втручання держави [3, с. 440].

Криза управління та спротив традиційного духовенства. Станом на кінець 1923 р. Одеська єпархія фактично залишалася обезглавленою й управлялася через листування з висланими архієреями. Попри юридичне підпорядкування парафій Вищому церковному управлінню, на практиці обновленство не змогло швидко укорінитися.

Показовою була діяльність єпископа Онуфрія (Гагалюка), який після звільнення з одеської в'язниці розгорнув активну антиобновленську діяльність у Криворізькому регіоні. Його проповідницька та пастирська діяльність сприяла масовому відпливу вірян від синодальних структур і фактичному розвалу обновленських осередків у низці округів [4, с. 108-111]. Подібні процеси засвідчують, що УСЦ, зокрема в Одеській єпархії, не була монолітною структурою, а її функціонування супроводжувалося постійним спротивом традиційного духовенства та мирян.

Адміністративна стабілізація та роль єпархіальних архієреїв. Попри початкові труднощі, у другій половині 1920-х років Одеська єпархія стала однією з найбільш стабільних структур УСЦ. Значну роль

у цьому відіграли одеські архієреї Ювеналій (Мошковський) і Костянтин (Спаський).

За Ювеналія відбулося структурне оформлення єпархії, розширення парафіяльної мережі, активне використання вікаріатств і формування позитивного іміджу УСЦ для іноземних спостерігачів. О. Євсєєва зазначає, що Одеська кафедра за Ювеналія демонструвала найбільшу гнучкість у стосунках з владою та громадськістю.

Костянтин (Спаський) забезпечив відносну стабільність у період посилення антирелігійної кампанії, використовуючи вікаріальну систему як інструмент адміністративного контролю. Саме при ньому були сформовані обновленські Миколаївське, Херсонська, Балтське і Первомайське вікаріатства.

Одеська єпархія виконувала функцію південного опорного пункту обновленського руху, де випробовувалися моделі співіснування з різними конфесійними групами та міжнародним середовищем.

Як запевняє Г. Білан, «у певних регіонах стан УСЦ зберігався традиційно міцним, наприклад – в Одеській губернії» [5, с. 45].

Українізація богослужіння та організаційні аспекти. Однією з важливих ідеологічних ліній обновленського проєкту було питання українізації богослужіння та релігійної практики. УСЦ, з огляду на державну підтримку, декларувала використання української мови в богослужінні та підготовці літургічних текстів, хоча на практиці цей процес часто супроводжувався неоднорідними підходами залежно від регіону й впливу місцевого духовенства.

У випадку Одеської єпархії, враховуючи її мультикультурний характер та історично складний мовний ландшафт портового міста, питання українізації мало специфічний характер: воно часто поєднувалося з прагненням до модернізації церковних практик та адаптації до вимог радянської нормативної політики. Це означало, що частина парафій та ієрархів Одеської єпархії поєднувала елементи українізації з адаптацією до локальних мовних традицій, що робило цей процес менш рішучим і стандартизованим, ніж у деяких центрально-українських єпархіях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одеська єпархія Української Синодальної Церкви була одним із ключових інституційних елементів церковно-державних трансформацій у міжвоєнний період. Її діяльність характеризувалася:

- тісною інтеграцією в систему радянської релігійної політики;

- поєднанням модернізаційних програм з жорстким державним контролем;
- внутрішніми конфліктами між обновленською адміністрацією та традиційним православним середовищем.

Одеська єпархія в міжвоєнний період була однією з важливих складових обновленського руху на Півдні України. Її унікальність зумовлювалася геополітичним і соціокультурним контекстом регіону – мультикультурністю портового міста, впливом міжнародних контактів та тиском радянської політики секуляризації й контролю над релігійними інституціями.

У підсумку Одеська єпархія постає як динамічний простір взаємодії церковних і державних інтересів, де інституційна адаптація УСЦ дозволила їй певний час функціонувати, але не забезпечила тривалої стабільності в умовах посилення тоталітарного тиску наприкінці 1930-х років.

Отже, Одеська єпархія УСЦ у міжвоєнний період постає як один із ключових інституційних елементів церковно-державних трансформацій у радянській Україні. Її діяльність засвідчує поєднання модернізаційних ініціатив із жорстким адміністративним контролем з боку держави, внутрішні конфлікти між обновленською ієрархією та традиційним православним середовищем, а також обмежену ефективність інституційної адаптації в умовах посилення тоталітарного тиску наприкінці 1930-х років.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльний аналіз діяльності інших єпархій УСЦ та вивчення трансформації обновленських структур у період згортання радянської релігійної політики.

Список використаних джерел

1. Пашенко В., Киридон А. Більшовицька держава і православна церква в Україні: 1917-1930-ті роки. Полтава : АСМІ, 2004. 336 с.
2. Горпинченко І. Церковно-обновленський рух в Україні : на матеріалах харківської «Церковної газети» (1906). *Київські історичні студії* : наук. журнал. 2024. № 1 (18). С. 79-85.
3. Тригуб О.П. Роль радянських органів в організації та проведенні розколу РПЦ у 1922-1925 рр. (на матеріалах Півдня України). *Релігія і церква в історії України* : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. Полтава : АСМІ, 2006. С. 435-444.

4. Божко О. О. Кривий Ріг у архіпастирському служінні священномученика Онуфрія (Гагалюка). *Гуманітарний журнал*. 2010. № 3-4. С. 107-112.

5. Білан Г. І. Обновленська церква в Україні (від виникнення до II собору). *Наукові записки НаУКМА : Історичні науки*. 2004. Т. 27. С. 42-46.

Volodymyr Vitriuk

The Odesa Eparchy of the Ukrainian Synodal Church as an Institutional Factor of Church-State Transformations in the Interwar Period.

Abstract. *The article focuses on the analysis of structural changes, governance practices, and personnel policy within the Odesa eparchy of the Ukrainian Synodal Church in the 1920s-1930s, as well as their impact on confessional dynamics, religious identity, and social processes in the Odesa region under the conditions of Soviet modernization.*

Keywords: *Ukrainian renovationism; church-state relations.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026